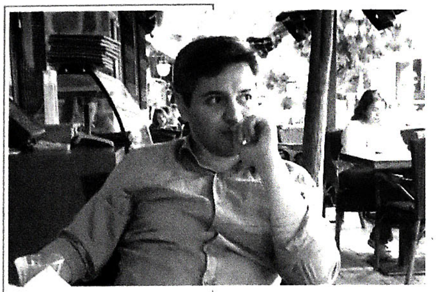

Vətən müharibəsinin və düşmən üzərində qazandığımız böyük Zəfərin üzərindən aylar keçib. Bu müddət ərzində Qarabağ ətrafında, regionumuzda kifayət qədər ciddi proseslərin şahidi olmuşuq. Ölkə daxilində də önəmli ictimai-siyasi olaylar yaşanıb. İl yarımdır öz məngənəsində bizi sıxan, sıralarımızı seyrəldən koronavirus bəlasından da yavaş-yavaş xilas olmağa, "canlanmağa" başlamışıq. Yeni gündəmdə müzakirəyə, daha doğrusu, sağlam yanaşmaya "ehtiyac duyan" xeyli məsələlər var. Baş verən proseslər ətrafında "Şərq"in budəfəki müsahibi tanınmış yazar, şair, publisist Aqşin Yeniseydir. Hadisələrə hər zaman özünəxas baxışı olan şairlə Vətən savaşından sonrakı proseslər, həmçinin, ədəbi mühitin mövcud durumu haqqında geniş söhbət apardıq..

"Sənət daha dərin duyğulardan güc alır"

Aqşin Yenisey: "Biz heç vaxt erməni ilə müharibədən böyük ədəbiyyat yaratmayacağıq"

- Aqşin bəy, pandemiya ilə bağlı xeyli yumşalmalar oldu, məhdudiyyətlər aradan qalxdı. Həyatımızda normala dönüş hiss olunurmu? Bəlanı arxada qoyduq deyə bilərikmi?

- Tarixin bütün dövrlərində pandemiyalar uyğun peyvəndin kəşfi ilə başa çatıb. Artıq bu "yarasa supu"nun da peyvəndi əlimizdədir. Xəstə sayında artıb-azalmalar olsa da, Qazan xanın sözü olmasın, "düşməni yenilmiş saymaq olar". Ailəmizdə həkim olduğu üçün evdə gedən söhbətlərdən belə başa düşürəm ki, dünya əhalisinin 75-80 faizi peyvənd olunandan sonra pandemiya mövzusu gündəmdən düşəcək.

- Qələbədən 8 aylıq zaman ötüb. Müharibə dövründəki abhava, əhval-ruhiyyə, günlərlə danışdığımız həmrəylik yoxa çıxıbmı? Müşahidələrinizlə hansı qənaətə gəlmisiniz?

- Qarabağın işğalı bu illər ərzində həllini gözləyən o qədər problemi üst-üstə yığıb ki, insanlar 44 günlük Vətən müharibəsindən "sehrli çubuq" gözləyirlər. Madam ki, Qarabağ işğaldan azad olundu, dərhal təhsildəki, səhiyyədəki, sənətdəki, nə bilim, gilasın qiymətindəki problemlər də həll olunsun. Azərbaycanda sovet sistemi hələ indi-indi çökür. Amma bir məsələ var ki, bu gün Azərbaycanın diqqətini daxili problemlərə çəkmək cəhdlərinin çoxu daxili tələbatdan qaynaqlanmır. Əksinə, daxildəki enerjini daha çox xarici münasibətlərdəki çalxalanmalar hərəkətə gətirir. Müşahidələrim əsasında deyə bilərəm ki, Azərbaycan xarici problemlərini həll etmədən daxildə heç bir inkişafa nail ola bilməz. Daxili mühitin bulanıqlığı xaricdən qidalanır. Ölkəyə çirkab axıdan çaylar qurudulmayınca heç bir daxili problem həllini tapmayacaq. Həmrəyliyə gəlincə, müharibə vaxtı həmrəylik nə qədər önəmlidirsə, sülh şəraitində həmrəylik bir o qədər önəmsizdir. Sülh dövrünün həmrəyliyi monotonluq yaradır, üzgörənlik yaradır. Bu gün Azərbaycan bürokratiyası bir "metal yorğunluğu" içindədir. Bu da bürokratik həmrəyliyin nəticəsidir. Sülh dövrünün həmrəyliyi həqiqətin düşmənidir. Sülh dövrünün həmrəyliyi daha çox ört-basdır xidmətidir. Keçmiş sovet imperiyası həm də bu ideoloji ört-basdır həmrəyliyinin qurbanı oldu. Şumer şəhər dövlətləri nə qədər ki, biri-birləri ilə döyüşürdülər, dünyaya meydan oxuyurdular, elə ki həmrəy oldular, yox oldular. Bu gün bunu hiss edən Avropa mədəniyyəti öz içində ziddiyyətlər axtarır. Bugünkü Türkiyəni güclü edən daxili rəqabət, dartışma mühitidir. Əgər biz vətəndaş cəmiyyəti qurmaq istəyiriksə, fikrin, şüurun həmrəngliyinə deyil, rəngarəngliyinə can atmalıyıq. Rolan Bart Qərb mədəniyyətində forma müxtəlifliyinin yaranmasını burjua şüurunun parçalanması, dağılması ilə izah edir. Burjua şüuru parçalandı, yeni şüur növləri doğuldu, onlar da öz formalarını yaratdılar. Yeni Qərbdə bir "Şüur partlayışı" baş verdi. Böyük və tək şüur minlərlə irili-xırdalı şüura parçalandı. Yeni forma müxtəlifliyi şüur müxtəlifliyinin nəticəsi kimi yarandı. Və bu müxtəlifliyi ayaqda tutmağın yeganə yolu hər bir şüur formasının təmsil olunduğu bir sistem qurmaq idi. Bu da demokratik sistemdir. Qərbin uğurunu, məncə, burada axtarmaq lazımdır. Şərqdə bu şüur partlayışı baş verməyib. Biz eyni şüurun ayrı-ayrı formalarıyıq. Bizi bir-birimizdən bezdirən də bu şüur həmrəyliyi, düşüncə həmrəngliyidir. Hər yer özümüzlə doludur.

- 44 günlük savaş və Zəfər Azərbaycan ədəbiyyatına necə sirayət etdi? Yaşadıqlarımız tam anlamıyla ədəbi sferaya daşına bildimi?

- 44 günlük müharibə Azərbaycanda hərb kultunun dəyərini artırdı. Bu gün bu kultu beşikdəcə boğmaq üçün ordunu, əsgəri, qazini, hətta şəhidi belə gözdən salan xeyli ciddi propaqandalar aparılır. Məqsəd nə yolla olur-olsun Azərbaycanda hərbi aristokratiyanın yaranmasına imkan verməməkdir. Təəssüf ki, savadsızlıq, avamlıq ucbatından əhalinin bir hissəsi də bu çirkin təbliğata kor-koranə xidmət edir. Azərbaycan ədəbiyyatına gəlincə, biz heç vaxt erməni ilə müharibədən böyük ədəbiyyat yaratmayacağıq. Ermənilər uzun illər türk xalqlarının arasında etnik bir xalq kimi yaşayıblar. Tarixin heç bir dönəmində döyüş meydanında türklərin qarşısında tərəf kimi çıxış etməyiblər, hətta lokal qarşıdurmalarda belə erməni alət kimi istifadə olunub. Xristianlar Osmanlını parçalamaq üçün bu xalqdan mina kimi yararlandılar. Sonra ruslar bu "mina"nı aparıb Qafqazda basdırdılar. Sənət isə daha dərin duyğulardan güc alır, istər sevgi olsun, istər nifrət. Erməni Azərbaycan ədəbiyyatını yaradan duyğular üçün düşmən sayılacaq qədər böyük obraz deyil. Ümumiyyətlə, türk ədəbiyyatında erməni yazıq, üzüyola xarakteri ilə məşhurdur, bir də fahişəxana saxlayan qadınları ilə. Maraqlananlar türk tarixçi Murad Belgenin "Ermənilər ədəbiyyatda" kitabını oxuya bilərlər.

"Ermənilər uzun illər türk xalqlarının arasında etnik bir xalq kimi yaşayıblar. Tarixin heç bir dönəmində döyüş meydanında türklərin qarşısında tərəf kimi çıxış etməyiblər"

- Hesab edirsiz ki, müharibəni, daha doğrusu, ermənilər üzərindəki qələbəni ədəbiyyata gətirmək mütləq deyil? Bəlkə hansısa yazarın qələmindən şedevr "doğulacaq"...

- Müharibədə şəxsən iştirak edən şair və yazıçılarımız var. Məsələn, Emin Piri. Yəqin ki, müharibəni gözləri ilə görənlər bunu nə vaxtsa əsərləşdirəcəklər. Umberto Ekonun bir düşmənə sahib olmanın bir xalq, bir dövlət üçün hansı əhəmiyyəti daşıdığını izah edən bir essesi var. Ekoya görə, hər hansı bir xalq, toplum düşmən sahibi olmaqla öz kimliyini yaradır və qoruyur. Milli kimliklərimizin formalaşmasında həm də düşmənlərimizin rolu var. Düşmən, sadəcə, milli kimliyimizi tanımaq üçün bir ölçü deyil, həm də dəyərlər sistemimizin, milli narrativlərimizin gücünü bilmək, hər hansı bir problemlə üzləşərkən onu aşa bilib-bilməyəcəyimizi öyrənmək üçün önəmlidir. Düşmən bizə öz gücümüzü, milli potensialımızı qiymətləndirməkdən ötrü lazımdır. Eko bu essesində iddia edir ki, hətta düşmənimiz olmasa belə, onu yaratmalıyıq. Düşməni olmayan xalq tarix səhnəsini çox tez tərk edir. Bunu hiss edən amerikalılar "Soyuq müharibə"dən sonra dərhal Bin Ladeni yaratdılar, deyir Eko. Amma mən inanmıram ki, erməni uzun müddət bizə düşmən kimi "lazım olacaq". Çünki biz bilirik ki, erməni siyasi muzdurdur. Ədəbiyyatımızın ona münasibəti də bir əfəndinin bir muzdura münasibəti kimidir. Bizə daha böyük və ləyaqətli "düşmənlər" lazımdır. Ermənilərin ədəbiyyatımızda bir düşmən görüntüsü isə, fikrimcə, Aqil Abbasın "Dolu" romanından o yana keçməyəcək.

- Qələm əhlinin işğaldan azad edilmiş ərazilərlə bağlı xeyli arzusu, planı var. Ən azından tezliklə Qarabağa ayaq basmağa tələsirlər. Sizin xəyallarınız nədir? Məsələn, Qarabağa köçməyi, yaxud Şuşada şer yazmağı düşünürsüzmü?

- Uzun müddətdir ki, sujetlərdən biri Asiyadan Qarabağa gətirilən, özlərini "Nuhun oğulları" adlandıran (xatırladım ki, ari irqinin tör-töküntüsü olan ermənilər də özlərini Anadolu xalqları kimi Nuh peyğəmbərin nəvələri hesab edirlər) bir köçün əhvalatı olan bir roman yazıram. Səhra ilğımından çıxıb dağ-dumana girən və sözün hər mənasında yolunu azan, bununla da tarixdə itkin düşən bir köç. Qarabağla bağlı yeganə planım bu romanı maraqlı yazıb bitirməkdir. Başqa heç bir arzum yoxdur.

- Sizcə, son dönəmlərdə baş verən mühüm proseslər ədəbi caməədə canlanma yaratdımı?

- Deməzdim. Birincisi, ona görə ki, mədəniyyətimizin digər sahələri kimi ədəbiyyatımız da artıq bitkisəl, vegetativ həyat yaşayır. Yeni nə ölüdür, nə diri. Reanimasiya xəstəsidir. Bəlkə də ölüb, etiraf etməyə qorxuruq. Qarabağın 30 illik işğalı əxlaqımızla yanaşı, mədəniyyətimizə də ağır zərbə vurdu. Əxlaq, mədəniyyət çürüdüsə, hələm-hələm özünə gələ bilməz. İkincisi, hamı kimi ədəbiyyat, sənət adamları da hazırlıqsız yaxalandı bu qələbəyə. Hətta mənə elə gəlir ki, cəmiyyətimiz hələ də bu "ildırımsürətli" qələbənin şokundan tam ayılmayıb. Biz indi "Sonuncu şam yeməyi" əsərini çəkmək ərəfəsində həftələrlə ağ kətanın qarşısında oturub haradan başlayacağını bilməyən Da Vinçiyə bənzəyirik. Hələ prosesin emosional aydınlanma dövründəyik.

- Ötən günlərdə iki gəncin kitab oğurlaması geniş müzakirəyə yol açdı. Cəmiyyət iki hissəyə bölündü. Bir qisim gənclərə kitab oğrusu dedi, digərləri isə onlara heykəl qoyulmasını təklif etdi. Yazar kimi bu hadisəyə münasibətiniz necədir?

- Baş verən kitab oğurluğu hadisəsinə hüquqi müstəvidə baxmaq cəmiyyət olaraq bizlik deyil. Çünki hər min nəfərə oxunan kitab sayına görə heç Allah da bilmir ki, biz dünyada neçənci yerdəyik. Mən bu kitab oğurluğuna mədəni, tarixi perspektivdən baxmağın tərəfdarıyam. Çünki bizdə kitabın taleyi məhz mədəni, tarixi baxımdan qiymətləndirilməmiş məsələlərdəndir. Hüquqi qiymətə qalsa, kitabı oğurlanan Dantenin özü cavan vaxtı dələduzluq maddəsi ilə Florensiyadan sürgün edilmişdi. Bizdə kitaba qarşı, əsasən, iki total münasibət aktualdır. Ya kitabdan qorxuruq, ya da onu fite basırıq. Yeni biz kitab oğurluğuna, nə bilim, Prometeyin odu oğurlayıb insanlara gətirməsi kimi baxmalıyıq. Yaxud bu işi yəhudilərin sumer kitabələrini özününküləşdirməsi kimi gözdən keçirməliyik. Ya da bəzi avropalıların İbn Rüşdün sonradan Renessansın, maarifçiliyin, modernizmin əsası olacaq yandırılan kitablarının nüsxələrini ekişdirib saxlaması kimi sevinməliyik. "Kitab oğurluğunu, az qala, müqəddəsləşdirməliyik, populyar mədəniyyətə çevirməliyik" deməkdən özümü güclə saxlayıram. Vatikanın məşhur kitabxanasının, bəlkə də, yarısı "məbəd cəngavərləri"nin Şərqdən, Asiyadan oğurlayıb apardıqları qədim kitablardır. Türkiyə yəhudisi, tarixçi-alim Rıfat Bali Türkiyə kitabxanalarından ekişdirilən, yoxa çıxan nadir kitabların uzun bir siyahısını hazırlayıb özünün "Bir soyğunun, bir talanın hekayesi" kitabında. Bu siyahıda şah Təhmasibin "Şahnamə"sindən tutmuş imam Əlinin əlyazmasına qədər nə cür dəsəniz əsərlərin adları var. Yoxa çıxan bu kitabların bir çoxu sonradan Avropa muzeylərində, auksionlarında göründü. Bəzilərimiz özünü elə aparır ki, sanki Azərbaycanda cəmi iki oğru var, onlar da ancaq kitab oğurlayırlar.

(Davamı səh.9)

“Sənət daha dərin duyğulardan güc alır”

Aqşin Yenisey: “Biz heç vaxt erməni ilə müharibədən böyük ədəbiyyat yaratmayacağıq”

(Əvvəli səh.8)

- Qarabağ ətrafında cərəyan edən gərgin prosesləri izləyirsizmi? Narahatlıq duyduğunuz məqamlar varmı?

- Ermənilərin Qafqaza köçürülməsi tarixindən bu günə qədər ilk dəfədir ki, proses əksinə baş verib. Yəni biz bizdən alınanı geri almışıq. Bu davranışı bir dövlətçilik strategiyasına çevirmək lazımdır. 2500 il əvvəl Çin generalı Sun Tzu "Müharibə sənəti" kitabında yazırdı ki, qələbə müharibədən öncə qazanılır. Və bunun yolunu öyrədirdi çinlilərə. Bu yol siyasət idi, diplomatiya idi. Qarabağa aparan yolun təkcə döyüş yolu olmadığını ağıllı adamlar, onsuz da, bilirdilər. Biz Qarabağı döyüş meydanında yox, siyasət meydanında uduzmuşduq. Biz döyüş meydanında yox, siyasət meydanında əliyalın idik, yiyəsiz idik, həm də Qacardan üzü bu yana. Cəsarəti ağıldan üstün tuturduq, avam olduğumuz üçün cəsarətin çox vaxt tarixdə yalnız taktiki uğurlar üçün keçərli olduğunu, strateji uğurların ağılla qazanıldığını bilmirdik. Çünki bu müstəmləkə illərində tarixi deyil, cari uğurların peşindəydik. Abırsız adamlardan fərqli olaraq, abırlı adamların gələcəyə ümidi itmişdi. Çünki iki yüz ilə yaxın idi ki, biz bu meydanda qanımızın deyil, ağlımızın azlığından uduzurduq. Prezident öz siyasəti ilə təkcə Qarabağı düşməndən deyil, elə Azərbaycanı da öyrəşdiyimiz o cari azərbaycançılığın "işğalından" azad etdi. Yeganə qorxum azərbaycanlıların yenidən öz cariliklərinə yenilməsidir. Strateji deyil, taktiki uğurların peşinə düşməsidir. Bostan deyil, qarpız davası etməsidir.

- Tarixi əhəmiyyət kəsb edən Şuşa Bəyannaməsi ilə bağlı da fikirləriniz maraqlıdır. İndiki məqamda qardaş Türkiyə ilə həmrəylik nə qədər mühümdür?

- Adım şair kimi hallansa da, heç vaxt emosionallığın, sentimentallığın tərəfdarı olmamışam. Bu hadisəyə "Turana gedən yolun başlanğıcı" deyib indidən tozanaq qoparmaq istəmirəm. Bu gün bütün sahələrdə Azərbaycanı peşəkarlarla təmin edən ölkə Türkiyədir. Səhiyyə, sənaye, tərcümə ədəbiyyatı, hərbi mütəxəssislər və s. Müasir dünyada peşəkarlar olmadan heç bir sahədə uğur qazanmaq olmaz. Qarabağı 44 günə azad edən də peşəkar ordu idi ki, bu ordu Türkiyənin köməkliyi ilə yaradılıb. Ona görə də bu həmrəylik bütün sahələri əhatə etməlidir. Yalnız bundan sonra daha böyük ideoloji işlərə girişmək olar. Amma Şuşa Bəyannaməsini heç bir halda başımızın altında yastıq kimi hiss etməməliyik.

İsmayıl Qocayev